

Студент 1-го курсу ННІЗН НАВС (Миколаївське відділення)

Могила Ольга Вікторівна

ОФІЦІЙНЕ ТЛУМАЧЕННЯ. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ

Теорія тлумачення норм права являє собою малу частку загальної теорії права. Але її функції мають велике значення для правозастосовчій діяльності. Тлумачення норм права має соціально політичну направленість, так як воно зв'язане з вираженням в праві волі пануючого класу. В демократичному суспільстві, тлумачення норм права має на меті правильного застосування змісту норми права до конкретного випадку життя. Правильне застосування норм права неможливе без чіткого уявлення про зміст дійсних правових норм, видати новий акт або систематизувати його неможливо без знання дійсної волі законодавця. Тлумачення правових норм – це така стадія застосування права, якій вже відомі факти по необхідності тлумачення, способи, засоби, форми завдяки яким ця норма буде застосовуватись вірно; яка в свою чергу вимагає глибокої юридичної кваліфікації інтерпретатора.

Безперечно, проблема тлумачення норм права не є новою для юридичної науки. Загальні питання тлумачення норм права розроблялися у 50-70-х роках ХХ ст. Серед основоположників були М. Вопленко, П. Недбайло, А. Піголкін, О. Чарданцев. Сучасні теоретичні дослідження викладені у курсах лекцій або навчальних посібниках з теорії держави та права: А. Венгеров, В. Котюк, В. Копейчиков, В. Лазарев, О. Скакун, М. Цвік, О. Чарданцев, А. Шабатуров та ін.

Тлумачення норм права (інтерпретація норм права) – це розумова інтелектуальна діяльність суб'єкта, пов'язана із встановленням їх точного значення (змісту). Тлумачення норм права складається з двох елементів: з'ясування – розкриття значення юридичних норм “для себе” і роз'яснення – розкриття значення юридичних норм “для інших” [1, с.404]. Якщо з'ясування не виходить за рамки свідомості самого інтерпретатора, то роз'яснення є викладом змісту державної волі і вираження її ззовні. За своїм основним функціональним призначенням тлумачення спрямоване на з'ясування того, що хотів сказати законодавець, тобто “дух закону” і що він фактично сказав – “буква закону”. Ще з часів Древнього Риму відомий принцип – знання законів полягає не в тому, що триматися за їх букву, а в тому, щоб розуміти їх зміст і значення [2, 279]. Основною ідеєю, що має втілювати вчення про тлумачення, є ідея охорони і всебічного зміцнення законності. Тлумачення не вносить і не повинно вносити зміни і доповнення в чинні норми. Воно покликане лише пояснювати те, що сформульовано в законі. Тлумачення норм права є однією із найважливіших умов правотворчої і особливо правозастосовчої діяльності. На думку М. Н. Марченко, необхідність тлумачення викликана тим, що в ході його проведення уточнюється не тільки загальний зміст і значення даної норми, але й більш конкретні її елементи, а саме: основна ціль прийняття нормативно-правового акту, його роль і призначення, можливі наслідки застосування, місце нормативно-правового акту в системі законодавства і характер його взаємодії з іншими актами. Таким чином, за допомогою тлумачення створюються передумови не тільки для більш глибокого розуміння нормативно-правових актів і норм, які в них знаходяться, але й для більш повного і ефективного їх застосування [3, с.614]. Як зазначає М. В. Оніщук, необхідність у тлумаченні правових норм виникає, по-перше, у зв'язку з тим, що норми права мають загальний і абстрактний характер і не завжди зрозумілий їх зміст, водночас як реальні суспільні відносини завжди конкретні, мають низку індивідуальних особливостей. По-друге, недоліки законодавчої техніки, що зустрічаються інколи в правозастосовчій практиці, породжують юридичні колізії, що також сприяє виникненню необхідності в тлумаченні правових норм [4, с.99]. За суб'єктами та юридичними наслідками розрізняють: офіційне і неофіційне тлумачення правових норм.

Важливість та значення полягає в тому, що тлумачення норм права (інакше: інтерпретація норм права) — це розумова інтелектуальна діяльність суб'єкта, пов'язана зі встановленням їх точного значення (змісту).

Тлумачення норм складається з двох елементів:

з'ясування - розкриття значення юридичних норм «для себе»

роз'яснення - розкриття значення юридичних норм «для інших»

Якщо з'ясування не виходить за рамки свідомості самого інтерпретатора, то роз'яснення є викладом змісту державної волі і вираження її зовні.

Мета діяльності, пов'язаної з тлумаченням норм права:

- правильне і однакове розуміння;

- правильне і однакове застосування.

Офіційне тлумачення норм права є обов'язковим для тих актів, які з погляду компетентного органу мають потребу в додатковому роз'ясненні в зв'язку з ускладненнями, що виникли, або неправильною практикою їх застосування.

Необхідність тлумачення обумовлена такими причинами.

1. Неповним охопленням юридичними нормами фактичних умов життя (наприклад, відсутність статті стосовно такого різновиду хуліганства, як радіохуліганство, дає можливість у результаті тлумачення поширити на радіохуліганів дію ст. 206 КК України).

2. Невизначеним характером норми права, наявністю спеціальних, насамперед оціночних, понять і визначень, у яких нелегко розібратися юридичне невідповідній людині без спеціального тлумачення (наприклад, слід роз'яснити, що означають такі поняття, як «тяжкі наслідки», «малозначущі діяння» та ін.).

3. Нечіткістю, схематизмом, помилковістю нормативних положень як результат у недогляду, недбалості правотворчих органів (наприклад, у зв'язку з недостатнім переліченням усіх ознак вини їх можна встановити лише через тлумачення).

4. Необхідність тлумачення норм права іноді впливає із змісту самого нормативного акта, коли в ньому зустрічаються вираження «і т.д.», «тощо», «інші» тощо. Встановити їх дійсне значення можна лише за допомогою тлумачення.

Тлумачення норм права не містить (і не повинно містити) самостійних норм права. Воно лише встановлює зміст і сферу дії акта, що тлумачиться, права і обов'язки суб'єктів права, вказує, як зміна умов, поява нових фактів впливають на застосування норми права, та ін.

Тлумачення норм права, як правило, не має самостійного значення у відриві від акта, що тлумачиться, і цілком поділяє його долю: з його скасуванням (змінною) скасовується (змінюється) нормативне тлумачення.

Важливим конструктивним правилом для особи, яка здійснює тлумачення, (інтерпретатора), є таке: чим недосконаліше закон, тим досконаліше, точніше, тонше має бути його роз'яснення.

Тлумачення охоплює всі рівні (ступені) юридичного аналізу:

1) аналіз буквального тексту, тобто «літери закону»;

2) догматичний аналіз, тобто аналіз юридичних особливостей норм, їх техніко-юридичної своєрідності, конструювання їх логічної структури на підставі правових розпоряджень (догма права);

3) соціально-історичний аналіз моральних, економічних та інших передумов закону, які дозволяють пізнати волю нормо-творчого органу («дух закону»).

Думка інтерпретатора йде від аналізу буквального, мовного тексту («літери закону») до аналізу «догми права», юридичних особливостей правових норм, а також до моральних, соціальних та інших підстав, передумов правових розпоряджень («духу права»).

Тлумачення вважається офіційним, якщо воно здійснюється спеціально уповноваженим компетентним органом, державним службовцем чи посадовою особою на підставі службового обов'язку і закріплюється в спеціальному акті, що має загальнообов'язковий характер для всіх суб'єктів, які реалізують відповідні норми права. Розглядаючи офіційне тлумачення, насамперед необхідно виявити та охарактеризувати його суттєві ознаки.

Першою ознакою офіційного тлумачення, яка вирізняє його від інших видів роз'яснення, є його обов'язковий характер. Йдеться про формальну обов'язковість. У науці

існують різні погляди на підстави, що надають офіційному тлумаченню обов'язкового характеру. Так, Б.П. Спасов, В.М. Хропанюк, Г.В. Назаренко вважають, що обов'язковий характер офіційного тлумачення зумовлений компетентністю державного органу, який видає відповідне роз'яснення норми права [5, с.146; 6, с.280; 7, с.127]. С.С. Алексеев, Ю.Х. Калмиков та ін. пояснюють обов'язковий характер офіційного тлумачення його самостійністю в системі юридичної практики та правотворчим походженням [8, с.82-83]. М.М. Вопленко пояснює такий характер наявністю контрольно-наглядових повноважень у органів, які здійснюють роз'яснення дійсного змісту норм права [9, с.28]. Наведені вище висловлювання потребують певного уточнення. Справді, офіційне тлумачення повинні давати уповноважені на такі дії суб'єкти. Саме в цьому змісті ми розуміємо зазначену авторами компетентність суб'єктів тлумачення. Але не це в першу чергу зумовлює обов'язковий характер офіційного тлумачення. Адже суб'єкт може мати відповідні повноваження, але надане ним роз'яснення не буде обов'язковим. Обов'язковий характер офіційного тлумачення не може бути також зумовлений його самостійністю у системі юридичної практики та правотворчим походженням. У цьому разі потрібно було б визнати правотворчий характер актів тлумачення норм права, виданих суб'єктами, які не мають повноважень на правотворчу діяльність. Не зовсім правильно пояснювати обов'язковий характер офіційного тлумачення наявністю контрольно-наглядових повноважень у його суб'єктів. Суб'єкт може надавати обов'язкове для виконання роз'яснення норм права, але при цьому не мати контрольно-наглядових повноважень. Обов'язковий характер офіційного тлумачення впливає з юридичних властивостей самих норм права, що тлумачаться. Акти офіційного тлумачення мають обов'язковий характер лише у зв'язку з дією норм права, зміст яких вони роз'яснюють. Тут можна дещо погодитися з М.М. Вопленко, який вважає, що обов'язковий характер є наслідком системоутворюючих зв'язків офіційного тлумачення з нормою права, що роз'яснюється [10, с.44-45]. Проте однієї цієї ознаки недостатньо, щоб офіційне тлумачення мало обов'язковий характер.

Друга його ознака полягає в тому, що офіційне роз'яснення норм права здійснюється уповноваженим на це суб'єктом. Повноваження мають походити з його права на правотворчість або бути делеговані йому суб'єктом, який видав норму права, що тлумачиться. Повноваження суб'єкта, який видав норму права на її офіційне роз'яснення, впливають із логічного умовиводу, що саме цей суб'єкт адекватніше розуміє власну волю, виражену в правовій нормі. Делеговані повноваження на офіційне тлумачення мають закріплюватися у відповідних правових нормах, які можуть бути в нормативному акті, що регулює відносини тлумачення норм права; нормативному акті, норми права якого тлумачаться; нормативному акті, що регламентує відносини суб'єкта, якому делеговані повноваження на офіційне роз'яснення. Наведені ознаки є головними рисами офіційного тлумачення, бо саме вони надають йому обов'язкового характеру.

Варто визначити ще одну ознаку, яка полягає в наявності особливого порядку роз'яснення дійсного змісту норм права. Деякі автори, наприклад М.М. Вопленко, розглядаючи особливий порядок роз'яснення дійсного змісту норм права, використовують термін «правороз'яснювальний процес» [10, с.35-38]. Це не дуже коректно, оскільки, по-перше, тлумачення — це діяльність, у процесі якої норму права спочатку з'ясовують, а вже потім роз'яснюють [11, с.135]; по-друге, в особливий порядок роз'яснення норм права включений також результат цього процесу. З іншого боку, цей термін правильно відбиває цільове призначення тлумачення, метою якого є роз'яснення дійсного змісту норм права, і є придатним для використання.

Як зазначає Ф. Регельсбергер, небагато глав знайдеться у вченні про право, де теорія так далеко відставала б від практики, знання від уміння, як у вченні про тлумачення. У цьому випадку тлумачення поділяє долю людської мови: багато людей говорять правильно, не маючи свідомості про закони мови. Труднощі теорії лежать тут в матеріалі, в безмежності допоміжних засобів, в різноманітності застосування. І в минулому, і в новітній час не було недостачі в спробах надати керівним тут точкам зору характер наукових положень. З них утворилася особлива галузь вчення про право, юридична герменевтика, проте багато шкоди

юридичній герменевтиці завдав неживий, шаблонний спосіб її відношення до матеріалу [12, с. 137-138].

Закон є загальним і тому не може бути справедливим по відношенню до кожного окремого випадку. Підхід Х. Г. Гадамера до цієї проблеми за допомогою герменевтичної перспективи породив цілий напрямок в сучасній філософії права. Відповідно до юридичної герменевтики, осягати сенс закону слід з урахуванням кожної конкретної ситуації. Колізія, конфлікт інтерпретацій законодавця і правореалізатора (виконуючого органу, громадянина) полягає в тому, що законодавець спочатку прагне до однозначності тексту на свою користь. Саме в цьому ж полягає і специфіка герменевтики права. Отже, застосування законів на практиці обіймає чотири операції: 1) юридичний аналіз конкретних випадків, які підлягають вирішенню; 2) критику автентичності норм; 3) тлумачення норм; 4) їх логічний розвиток.

Отже, актуалізація місця і ролі тлумачення в правовій дійсності, його поширення на всі правовідносини, що виникають у державі вимагають ретельного комплексного дослідження цього явища, надання йому змістовного наукового характеру.

Виходячи з сказаного вище теорія тлумачення права, як сукупність наукових знань про техніку, способи, види і знань про юридичні властивості інтерпретаційних актів, складає сферу професійно необхідної для юриста інформації, які представлені у виді навичок і умінь. Ці досвідчення складають своєрідне мистецтво, що дає змогу професійно, грамотно і вміло пізнавати, інтерпретувати і використовувати чинне законодавство для здійснення задач юридичної діяльності.

В ході використання, юридично важливо не тільки точно інтерпретувати, те чи інше формально закріплене правове положення, а й витлумачувати право в цілому – його думку, принципи, соціально-політичний зміст і т.п. Лиш таке (найбільш глибоке) тлумачення права може слугувати найбільш високому розвитку правозастосовчій діяльності.

Без глибокого розуміння змісту норм права неможлива їх ефективна реалізація, систематизація, формування правової культури та правосвідомості, розроблення та прийняття нових норм. Проте з'ясування дійсного змісту правової норми лише простим ознайомленням з її текстом є неможливим. Це зумовлено особливостями самих норм права, формами їх функціонування та зовнішнього виразу. Дослідження цих особливостей і форм, а також розкриття змісту норми обов'язково вимагає використання засобів тлумачення норм права. Саме тлумачення забезпечує процес і результати з'ясування та роз'яснення змісту правових норм. Важливе значення має також єдність розуміння і реалізації норм у суспільстві, що відбивається на стані законності в державі і досягається завдяки тлумаченню. Зазначеного можна досягти шляхом роз'яснення суб'єктам дійсного змісту норм права, тих ідей і понять, що закладені законодавцем.

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. / Пер. з рос. – Х.: Консум, 2006. – 656 с.
2. Сырых В. М. Теория государства и права: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрид. Дом “Юстицинформ”, 2004. – 704 с.
3. Марченко М. Н. Теория государства и права: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, ИЗД-во Проспект, 2004. – 648 с.
4. Оніщук М. В. Колізії у законодавстві України: причини та шляхи подолання. – Правова держава. – Вип. 7. – К.: 1996. – С. 96-105.
5. Спасов Б.П. Закон и его толкование. –М., 1986. - с.169.
6. Хропанюк В. Н. Теория государства и права. – М., 1996. – 378 с.
7. Назаренко Г.В. Теория государства и права: Учебное пособие. –М., 1998. - 175 с.
8. Алексеев С.С. Проблемы теории права. Курс лекций в 2-х т. Т. 2. – Свердловск, 1973. – 399 с.
9. Вопленко Н. Н. Официальное толкование норм права. —М: Юридическая лит-ра, 1976. –119 с.
10. Вопленко Н. Н. Следственная деятельность и толкование права: Учебное пособие. –

Волгоград, 1978. – 80 с.

11. Спасов Б.П. Закон и его толкование. – М., 1986. - с.169.

12. Регельсбергер Ф. Общее учение о праве / Ф. Регельсбергер ; под ред. Ю. С. Гамбарова ; пер. И. А. Базанова. — М. : Т-во И. Д. Сытина, 1897. — 312 с.

Доцент кафедри кримінального права НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент

Мостепанюк Людмила Олександрівна

**ДО ПИТАННЯ ПРО СТУПЕНІ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ВИДІВ ПОКАРАНЬ У
ПРОЕКТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ
ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРОСТУПКІВ»**

Метою законопроекту № 2897 від 3.06.2016 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» є реалізація державної політики із гуманізації кримінальної відповідальності, наслідком якої вже у середньостроковій перспективі стане суттєве зменшення кількості судимих осіб і осіб, які позбавлятимуться волі, поліпшення ресоціалізації засуджених і значне зниження рівня злочинності в Україні. Для досягнення вказаної мети у законопроекті пропонується внести зміни до ряду нормативно-правових актів, основне місце серед яких займають зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК).

Як вказано в положеннях законопроекту, з метою ліквідації малозрозумілих підходів, що містяться в чинному КК і за яких судова дискреція дозволяє призначати різні види покарання у кількох десятках варіантів, причому усі вони фактично «беруться зі стелі», із санкцій усіх статей (частин статей) Особливої частини КК вилучені конкретні (у роках, місяцях, днях чи годинах) розміри покарань у виді арешту, громадських та виправних робіт, службових обмежень. Натомість законопроектом передбачені різні – за проступки і злочини – розміри громадських робіт, виправних робіт, службових обмежень, арешту. При цьому запроваджено градацію (I, II і III ступені) арешту, виправних робіт, службових обмежень і громадських робіт для кримінальних проступків.

Але аналіз ступенів визначення громадських робіт (ч. 2 ст. 56 законопроекту), виправних робіт (ч. 1 ст. 57), службових обмежень (ч. 1 ст. 58), арешту (ч. 1 ст. 60) показав їх необґрунтованість і непропорційність.

Так, I ступінь покарання у виді громадських робіт передбачає їх термін виконання у розмірі від 20 до 60 годин (різниця – 40 годин); II ступінь – від 61 до 160 годин (різниця 100 годин); III ступінь – від 161 до 240 годин (різниця 80 годин). I ступінь покарання у виді виправних робіт та службових обмежень передбачає їх термін від 2 до 3 місяців (різниця – 1 місяць); II ступінь – від 4 до 14 місяців (різниця 10 місяців); III ступінь – від 15 до 24 місяців (різниця 10 місяців). I ступінь арешту передбачає його термін від 5 до 15 днів (різниця – 10 днів); II ступінь – від 16 до 60 днів (різниця 45 днів); III ступінь – від 61 до 90 днів (різниця 30 днів).

Не зрозуміла логіка побудови і диференціації вказаних ступенів призначення покарань: не відомо, чому в I ступені призначення вказаних покарань такі малі межі мінімального і максимального покарання, а в II і III – такі великі? Крім того, III ступінь громадських та виправних робіт, а також службових обмежень менший, ніж II ступінь. На нашу думку, такі неузгоджені і суперечливі положення суперечать загальній ідеї законопроекту і можуть призвести до корупційних зловживань при призначенні конкретних видів покарань. Видається, що питання щодо ступенів громадських та виправних робіт, службових обмежень і арешту вимагає додаткового вивчення в разі його запровадження.

Додатково виникають питання щодо розмірів деяких із вищевказаних покарань. Так, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 57 та ч. 1 ст. 58 такі покарання, як виправні роботи та службові обмеження, можуть бути застосовані судом в однакових розмірах як за вчинення проступку, так і за вчинення злочину. На наш погляд, це суперечить загальній ідеї законопроекту в частині відповідності ступеня суспільної небезпеки проступку і злочину.